

- Voeste (toim.), *Spelling History*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- LAINEN, TUJJA (toim.) 1996: *Kirjahistoria. Johdatus vanhan kirjan tutkimukseen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PAARMA, JUKKA 2005: *Seurakunnallista elämää Maskun Hemmingin aikana. – Hymnos 2005 s. 17–26.*
- PERÄLÄ, ANNA 2007: *Mikael Agricolan teosten painoasu ja kuvitus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PIRINEN, KAUKO 1962: *Turun tuomiokapituli uskonpuhdistuksen murroksessa*. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- VOESTE, ANJA 2007: *Variability and Professionalism as prerequisites of standardization. – Stephan Elspass, Nils Langer, Joachim Scharloth & Wim Vandenbussche (toim.), Germanic Language Histories 'from Below' (1700–2000) s. 295–307*. Berlin: Mouton de Gruyter.

KIELIKONTAKTIT JA KIELEN MUUTOS

Merlijn de Smit *Language contact and structural change. An Old Finnish case study*. Acta Universitatis Stockholmiensis. Studia Fennica Stockholmiensia 9. Stockholm: Stockholm University 2006. 228 s. ISBN 91-85445-53-3.

Kielikontaktit ovat nykyisin lähes kaikkien suomalaisten arkeen kuuluva ilmiö. Ei tarvitse olla kansainvälinen uraohjus kohdatakseen vieraita kieliä televisio-ohjelmissa, mainoksissa, tuoteselosteissa, paikallisjunissa, tuttujen ja tuntemattomien puheessa, arjessa, työssä ja matkoilla. Lisäksi jopa 80 % suomalaisista aikuisista arvioi osaavansa vähintään yhtä vierasta kieltä (Tilastokeskus 2004), joten potentiaalia kielikontaktien innoittamiin kielen muutoksiin on. Kielikontakteja oli myös 1500–1700-lukujen Suomessa, kun suomen kirjakieltä luotiin. Ruotsin kielen vaikutusta vanhan kirjasuomen rakenteisiin tarkastellaan Merlijn de Smitin Tukholman yliopistossa hyväksytyssä väitöskirjassa.

Kielikontaktien arkipäiväisyydestä huolimatta esimerkiksi sosiolingvistinen tutkimus rajaa usein tutkimuskohteekseen yksikielisen yhteisön. Monikielisiä tilanteita ja kielen keskinäistä vaikutusta ovat eri näkökulmista pohtineet vieraan kielen

oppimisesta, koodinvaihdosta, kielenvaihdosta sekä pidginisaatiosta ja kreolisaatiosta kiinnostuneet tutkijat. Tarkastelun kohteena ei tällöin ole aina kielijärjestelmä vaan myös kielisosiologiset kysymykset ja kielelliset asenteet. Kielikontaktin vaikutus kielen rakenteiden muutokseen on sekin toki tunnettu mutta kuitenkin melko vähän tutkittu aihepiiri, ja juuri tähän pureutuu de Smit tarkastelemalla passiivi- ja nesessiivirakenteita sekä *ku(n)/kuin*-sanon relatiivipronomini-käyttöä varhaisissa lainsuomennoksissa.

Aiempaan kansainväliseen tutkimukseen kielikontakteista ja kielen muutoksesta sisältyy monia kiistanalaisia kysymyksiä ja ehkä purkamista odottavia vakiintuneita käsityksiäkin. Kieltä ajatellaan helposti omana itsenäisenä kokonaisuutenaan, jonka muuttamiseen vaikuttavat joko kielijärjestelmän sisäiset tai ulkoiset tekijät. Kielikontakti on perinteisesti luokiteltu kielenulkoisiin tekijöihin. Kielikontaktin vaikutus mieltään näin usein lainautumiseksi, ja sanaston

▷

sekä fonologisten piirteiden on katsottu lainautuvan helpommin kuin syntaktisten tai morfologisten piirteiden. Näin on saatettu ajatella osittain siksi, että vieraat sanat ja äänteet ovat kielenkäyttäjälle ja tutkijalle helpommin havaittavissa kuin rakenteelliset seikat. Uudessa tutkimuskirjallisuudessa kuitenkin esitetään, että rakenteiden omaksuminen kielestä toiseen on hyvinkin tavallista (Heine ja Kuteva 2005: 261). Myös Merlijn de Smit piirtää hieman perinteisestä poikkeavaa kuvaa. Vaikka ruotsin kieli on vaikuttanut suomen kieleen pitkän yhteisen historian aikana, sen vaikutuksesta suomen morfosyntaksiin on verrattain vähän perusteellisia tutkimuksia. Tätä aukkoa de Smit haluaa osaltaan paikata. Hänen pyrkimyksensä on selvästi osallistua myös laajempaan kielen muutoksen teoriaa ja mekanismeja koskevaan keskusteluun jopa Alfred North Whiteheadin prosessifilosofiseen ajatteluun tukeutuen (s. 41–56).

De Smitille karkeat dikotomiat ovat vieraista, päämääränä on holistinen ajattelu. Kategorioiden kyseenalaistaminen ja aiempaa kokonaisvaltaisempi ote on nykyisin kielitieteelle ominaista laajemminkin. Tämä näkyy myös ohjelmallisina pyrkimyksinä yhdistää erilaisia teoreettisia näkökulmia tai määrällisiä ja laadullisia menetelmiä. De Smitin työn keskeiset teesit liittyvät kielen luonteeseen ja kielen muutoksen olemukseen, ja niiden puolesta hän argumentoi vakuuttavasti empiiristen, morfosyntaktisten piirteiden variaatiota kartoittavien tapaustutkimusten tarjoaman aineiston avulla. Tiivistäen de Smitin ajattelu perustuu siihen, ettei ole mielekäästä tai edes mahdollista erotella kielenulkoisia ja -sisäisiä tekijöitä toisistaan, koska kielet eivät osaa tehdä asioita (kuten lainata rakenteita toisiltaan), vaan kielen muutos on kielenkäyttäjien toimintaa. Kielenkäyttäjät taas aina toimivat suhteessa ympäristöönsä omien kognitiivis-loogisten mekanismiensa varassa. Periaatetta »yksi merkitys – yksi muoto»

voidaan pitää rakenteellisten muutosten pääasiallisena moottorina. Erilaiset kielen muutoksen syyt toimivat yhtä aikaa: muutoksen aiheuttaja on oikeastaan se kokonaistilanne, jossa kielen puhuja tulkitsee, kenties väärin, kielen rakenteen ja muut puhujat omaksuvat sen. Ei ole mahdollista ennustaa tulevia muutoksia tai edes tyhjentävästi kuvata tapahtuneen muutoksen syitä, joista kielikontakti on vain yksi. (Ks. esim. s. 42.)

De Smitin tutkimus näyttää havainnollisesti, että kielikontaktia ei voida pitää tutkittujen ilmiöiden ainoana tai edes pääasiallisena syynä, vaan kielen muutos on erilaisten tekijöiden yhteispeliä. Ensimmäinen tapaustutkimus käsittelee passiivirakenteita, joissa on osoitettavissa asteittainen passiivin perfektin objektin uudelleentulkinta *olla*-kopulan subjektiksi (esim. *minä olen kutsuttu*). Ruotsin malli näyttää aineiston perusteella ilmeiseltä, mutta myös semanttis-syntaktisilla tekijöillä on merkitystä: elollinen objekti on käsitetty *olla*-verbin subjektiksi elotonta useammin mahdollisesti siksi, että prototyypinen subjekti on elollinen. Toisessa tapaustutkimuksessa De Smit analysoi nesessiivirakenteita, erityisesti verbiä *pitää* ja harvinaisempaa *tulla*-verbiä. Näiden verbien kehitys vaikuttaa tutkituista ilmiöistä mutkikkaimmalta jo aineistossa näkyvien murre-erojen vuoksi. Pääasiallinen ongelma koskee nesessiiviverbin subjektin sijaa eli genetiivin ja nominatiivin välistä vaihtelua. Nominatiivin käyttöä on pidetty ruotsin *skall*-verbin innoittamana, ja näin tulkitsee myös De Smit. Samalla hän näkee nominatiivisubjektin käytön genetiivisubjektin sijaan myös analogisena yleistyksenä, joka noudattaa suomen subjektin tyypillisintä merkintätapaa. Kolmannessa tapaustutkimuksessa *ku(n)/kuin*-sananaan relatiiviprotonomikäytöstä ruotsin *som*-sananaan vaikutus näkyy ehkä epäsuorimmin, vaikka De Smit ei sulje kielikontaktin mahdollisuuttakaan täysin pois. *Joka*- ja *kuin*-pronomien vaih-

telu selittyy kuitenkin pitkälti suomen kielen järjestelmästä käsin. Aineistossa *kuin* viittaa ensisijaisesti sellaisiin korrelaateihin, jotka ovat objekteja, elottomia, monikollisia tai ainesanoja, kun taas *joka* viittaa ominaisuuksiltaan päinvastaisiin korrelaateihin. Ruotsin *som* taas käyttäytyy aineistossa hyvin samalla tavalla kuin suomen *joka* ja on useimmiten käännettykin *joka*-sanalla.

De Smitin anti kielikontakteja ja kielen muutosta koskevaan keskusteluun on se, että hän katsoo muutoksen mekanismien olevan sinänsä samanlaisia, olipa mukana kielikontakti tai ei. Samansuuntaisen ajatuksen esittävät myös Heine ja Kuteva (2005: 256) pohtiessaan kielikontaktin vaikutusta kieliopin muutokseen useista kielistä saatujen tulosten perusteella. Muutos siis perustuu aina kielenkäyttäjän kykyyn nähdä kahden rakenteen välinen suhde. Näin analogiset prosessit reanalyysi ja ekstensio selittävät yhtä lailla kahden kielen välistä vaikutusta, murteiden kohtaamista kuin yhden kielen sisäisiä prosesseja. De Smit hylkääkin loppupäätelmässään Harrisin ja Campbellin (1995) kolmijaon, jossa syntaktinen lainautuminen on reanalyysiin ja ekstensioon nähden erillinen mekanismi. De Smit toteaa, että käsitteenä kielikontakti sopisi ehkä paremmin kuvaamaan muutosten asteittaista leviämistä kieliyhteisössä kuin muutoksen varsinaista syntyä, jonka laukaisevat analogiset perusmekanismit (s. 198). Tässä ajatuskulussa kielenkäyttäjien välinen kontakti on muutoksen leviämisenä aina olennaista. Kontaktin merkityksen osoittaa esimerkiksi Nevalaisen ja Raamoln-Brunbergin (2003) eräiden englannin kielen morfosyntaktisten muutosten leviämistä koskeva sosiolingvistinen tutkimus, jossa he tilastollisella monimuuttujamenetelmällä (VARBRUL) osoittavat maantieteellisen alueen korreloivan useimmiten voimakkaammin tutkittujen kielen piirteiden kanssa kuin sukupuolen tai rekisterin.

De Smitin tutkimukseen liittyy ongelmiakin, joista tekijä on kyllä täysin perillä. Työn empiirinen osuus perustuu kuuteen lainsuomennokseen, joita ovat herra Martin (1580), Ljungo Tuomaanpojan (1601) ja Abraham Kollaniuksen (1648) suomennokset Kristoffer-kuninkaan maanlaista (1442), Ljungo Tuomaanpojan (1609) ja Abraham Kollaniuksen (1648) suomennokset Magnus Erikssonin kaupunginlaista (n. 1360) sekä Samuel Forseenin suomennos (1759) vuoden 1734 valtakunnanlaista. Materiaaliksi on valittu lainsuomennokset, koska niitä on tutkittu vähemmän kuin varhaisen uskonnollisten tekstien suomennoksia. Lainsuomennosten alkutekstit ovat myös yksiselitteisemmin ruotsinkielisiä, jolloin voidaan perustellummin sulkea pois muiden kielten vaikutus. Käännösteksti on tietysti monella tapaa ongelmallista tutkimusaineistossa: alkutekstin rakenteet vaikuttavat helposti käännöskieleen ja kääntäjän suoranaisena tavoitteena voi jopa olla alkutekstille mahdollisimman uskollinen käännös, kuten juuri lakitekstien kääntämisen periaatteena usein on. Tällöin ei tietenkään ole takeita siitä, että käännösteksteistä löytyneitä sinänsä eittämättä ruotsiin perustuvia muotoja olisi käytetty myös ajan puhekielessä. Kun suomenkielisiä alkuperäistekstejä on kuitenkin saatavilla vasta 1700-luvun loppupuolelta, ei historiallista kielitiedettä harjoittava fennisti juuri muutama voi kuin hyödyntää eri tavoin rajoittunutta materiaalia monipuolisesti ja kekseliäästi.

Hieman harmillisesti kirjaan on jäänyt vielä lukijaa häiritsevää esitystyylin rönsyilevyyttä, paljon kielellisiä lapsuksia ja epäsystemaattisuutta, josta esimerkkinä voi mainita pilkun desimaalierottimena, *it's*-muodon possessiivipronominina ja sen, että paikannimet ovat toisinaan suomenkielisiä, toisinaan ruotsinkielisiä. Kokonaisuudessaan De Smitin tutkimus on luovaa ja perus-

teellista salapoliisityötä, jossa huomioidaan aiemmissa tutkimuksissa saavutettu tieto, pohditaan huolellisesti esitettyjä hypoteeseja ja aineiston valossa ja punnitaan, millaisiin erilaisiin tulkintoihin aineiston perusteella voidaan päätyä. ■

MIINNA PALANDER-COLLIN

Sähköposti:

minna.palander-collin@helsinki.fi

LÄHTEET

HARRIS, ALICE C. – CAMPBELL, LYLE 1995: *Historical syntax in cross-linguistic perspective*. Cambridge: Cambridge

University Press.

HEINE, BERND – KUTEVA, TANIA 2005: *Language contact and grammatical change*. Cambridge: Cambridge University Press.

NEVALAINEN, TERTTU – RAUMOLIN-BRUNBERG, HELENA 2003: *Historical sociolinguistics. Language change in Tudor and Stuart England*. London: Longman.

Tilastokeskus 2004: Päätuloksia julkaisusta »Osallistuminen aikuiskoulutukseen. Aikuiskoulutustutkimus 2000». – <http://www.stat.fi/til/aku/200/aku-2000-2004-2004-05-31-kat-001.html> (6.11.2007).

DEMONSTRATIIVIT KESKUSTELUSSA: UUSIA NÄKÖKULMIA PERINTEISEEN TUTKIMUSAIHEESEEN

Marja Etelämäki *Toiminta ja tarkoite. Tutkimus suomen pronominitä tämä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1008. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2006. 212 s. ISBN 951-746-867-9.

Marja Etelämäen väitöskirja *Toiminta ja tarkoite* tarkastelee demonstratiivipronomineja, pääasiassa pronominia *tämä*. Tutkimuksen kohteena on siis alue, joka on aikaisemmin ollut esillä sekä perinteisessä fennistiikassa että viime aikoina myös keskusteluntutkimuksessa. Vaikka suomen demonstratiiveja onkin käsitelty suhteellisen paljon, tämä kirja tuo kuitenkin uuden lähestymistavan aiheeseen. Etelämäen mukaan suomen demonstratiivien käytön keskeinen kriteeri on keskustelussa meneillään olevan toiminnan luonne ja tarkoitteen asema eri osallistujien näkökulmasta. Tutkimusaihe ja keskusteluanalyttinen lähestymistapa ovat aika

lähellä Eeva-Leena Seppäsen tutkimusta *Läsnäolon pronominit* (1998), joka myös käsittelee demonstratiiveja keskustelussa. Suurin ero johtuu tutkimuskohteen rajamisesta: kun Seppänen käsittelee henkilöviitteisiä demonstratiiveja ja tärkeimmäksi teoreettiseksi taustakäsitteeksi muodostuu osallistumiskehikko, Etelämäen tutkimus tarkastelee puolestaan (paria poikkeusta lukuun ottamatta) ei-henkilöviitteisiä demonstratiiveja, ja keskeisenä taustakäsitteenä on erityisesti keskustelutoiminta ja tarkoitteen muodostuminen toiminnan kautta. Tarkoitteet eivät siis Etelämäen mukaan ole kontekstista löydettäviä valmiita yksiköitä vaan keskustelijoiden toi-